

KÖNYVSZEMLE

KISS DÉNES, „Nekiünk csak ez van.” Vallás és egyházak a rendszerváltás utáni Erdélyben (Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Exit Kiadó, 2020), 278 p.

1989 után a gazdasági, politikai és társadalmi változások jelentős átalakulást hoztak a romániai vallásfelekezetek, így a magyar egyházak, vallási közösségek életében is. Megszűnt az egyházak és a vallás szélsőséges száműzése a társadalom életéből. Megnyílt a lehetőség a felekezetek belső missziói tevékenységének intenzívebb kifejtésére, intézményrendszerük megerősítésére, valamint a szélesebb társadalmi szerepvállalásra.

Az egyházak növelhették hitéleti, vallásérkölcsei nevelési és missziós tevékenységüket. Emellett az egyháztársadalmi szervezetek újraindításával (ifjúsági és más egyletek, nőszövetségek stb.) visszatérhettek a második világháború előtti társadalmi tevékenységük folytatására. Az egyházi szolgáltatások iránti kereslet növekedésére, illetve a korábbi évtizedek politikailag szabályozott intézményi és lelkeszlét-szám-elsorvasztásra válaszként, a felekezetek humánerőforrás-fejlesztésbe kezdhettek (lelkészképzési helyek számának jelentős növelése, énekvezérképzés, vallástanárképzés stb.), ami esetenként jelentős szervezeti növekedéssel járt együtt.

Emellett az egyházak kiléptek a vallási alrendszer keretei közül, és megjelentek a különböző társadalmi alrendszerekben: az oktatásban, a szociális és egészségügyi ellátásban, a művelődési és közösségi élet szervezésében, a civil szférában, valamint a forprofit rendszerben.

Dr. Kiss Dénes a szociológia eszköztárát használva tekinti át és értelmezi tanulmánykötetében azon folyamatokat, amelyek a romániai rendszerváltás (1989) óta eltelt időszakban az erdélyi vallásos mezőben végbe mentek, s amelyek mentén az egyház és vallás társadalmi pozíciója jelentősen megerősödött. A Babeş–Bolyai Tudományegyetem Szociológia és Szociális Munkás Karának oktatója, a kolozsvári Valláskutató Intézet kutatási igazgatója az egyházak és a társadalom közötti viszony változásainak bemutatásán túl összefoglalja azon kutatások eredményeit, amelyek mentén leírhatók az erdélyi magyarok egyéni vallásosságának jellemzői. Emellett a neoprotesztáns kisegyházak bemutatásával a romániai vallási élet azon szegmensét ismerteti a (vallás)szociológiai eszköztár segítségével, amely többségi

álláspontból általában kuriózumként és vallási-társadalmi devianciaként van elkönyvelve, s amely eleddig meglepően kevés tudományos érdeklődést váltott ki. Végül, de nem utolsósorban a szerző az egyházakon belüli megújulási mozgalmak bemutatása kapcsán kitér a vallási változás egy igen érdekes jelenségére is.

A kötet elsősorban erdélyi magyar vonatkozású kérdéseket tárgyal, romániai kontextusba helyezve azokat. Az erdélyi magyaroknak szóló kiadvánnyal a szerző a társadalomtudományokban jártas szakemberek mellett szélesebb olvasóközösséget céloz meg. Éppen ezért a semlegességre és objektivitásra törekvő, elemző perspektívában megírt kötet minden fejezete (bár helyenként feltételezi a szakterület fogalomtárában való jártasságot) ismeretterjesztő jellegű, könnyebben fogyasztható részeket, összefoglalókat is tartalmaz. A könnyebb olvashatóságot segítik a magyarázatokat illusztráló ábrák.

A tanulmánykötet öt fejezetből áll, amelyek mindenike több alfejezetre bomlik. A két nyitófejezet az intézményi dimenzióban végbement változásokat írja le és értelmezi. Az első fejezet az ortodox egyház és a román állam viszonyának történelmi áttekintése által mutatja be a felekezetek számára megnyíló mozgásteret. A második fejezet a magyar egyházak kisebbségi társadalomépítésben játszott szerepére fókuszál. A harmadik fejezet az erdélyi

magyarok egyéni vallásosságának jellemzőit ismereti. A negyedik fejezet a magyar szempontból is releváns neoprotesztáns kisegyházakat mutatja be. Végül az ötödik fejezet a három legnagyobb egyházban jelen levő megújulási mozgalmakat ismerteti.

A kötet végén nyolc színes oldalon található függelékben a magyar tagsággal rendelkező felekezetek romániai területi eloszlását ábrázoló térképek találhatóak. Ezt a kötet megírásához felhasznált szakirodalom követi, amelyet a kötetet ismertető kétnyelvű, román és angol kivonat zár le.

E helyen jegyzek meg néhány formai észrevételt, amelyek a kötet olvasását, véleményem szerint, megkönnyítették volna: legalább fél ponttal nagyobb betűtípus használata, az alfejezetek tipográfiai látványosabb elkülönítése és a szöveg gyakoribb tagolása. Tekintettel arra, hogy a szerző a laikus olvasókat is megcélozza, hasznos lett volna a kulcsfogalmak szövegeken belüli kiemelése, illetve formailag egységes meghatározása (pl. szövegdobozban vagy a kötet függelékében stb.), illetve több szemléltető illusztráció használata. A nyomdai kivitelezés negatívumaként említem meg, hogy a kiadvány intenzívebb használat esetén nem fogja „bírnai a gyűrődést”.

A kötet szakmai lektorai dr. Csata Zsombor és dr. Péter László, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Szociológia és Szociális Munkás Kar egyetemi docensei. Szerkesztők: Bokor Zsuzsa, Ja-

kab Albert Zsolt. Az Exit Kiadó által kiadott kötet nyomdai előkészítést a kolozsvári IDEA PLUS végezte. A borítóterv Könczey Elemér munkája.

Az alábbiakban a fejezetek részletesebb ismertetésére vállalkozom, kiemelve egy-egy lényegesebb eredményt, tudnivalót.

A vallás és az egyházak társadalmi pozíciójának változásai a posztkommunista Romániában címet viselő első fejezet az ortodox egyház és a román állam viszonyának történelmi áttekintésén keresztül írja le azt a folyamatot, amely a rendszerváltás utáni Romániában a vallás társadalmi pozíciójának feltűnő megerősödéséhez vezetett. A jelenség magyarázatára a szerző a szekularizációs és deszekularizációs elméleteket használja.

Az előbbi elmélet azt a társadalmat átható folyamatot írja le, amelynek során a vallás, valamint a vallási intézmények veszítenek társadalmi jelentőségükből. Az ún. szocietális szekularizáció során a modern társadalmak egyes alrendszerei, függetlenül a vallástól, egyre nagyobb önállóságra (funkcionális differenciálódás, professzionalizálódás) tesznek szert. Ebben a folyamatban a vallás maga is önálló társadalmi alrendszerré válik, professzionális intézményeinek keretei közé szorul, fokozatosan teret veszít a nyilvános szférában, és átkerül a privát szféra területére.

A deszekularizáció ezzel ellentétes folyamatot jelöl, amelyet a korábban

szekularizálódó/tt társadalmakban a vallás megerősödésének, társadalmi térnyerésének leírására használnak. A deszekularizáció több szinten történik: a korábban szekularizált intézmények formális vagy informális deszekularizációja révén; a vallásgyakorlat és vallásos hit privát szférából a nyilvános térbe való átkerülése és megjelenítődése, intenzitásának növekedése által; a deszekularizációs folyamatok kulturális termékekben, anyagi kultúrában való megjelenése által.

A fejezet a fent vázolt elméleti keretben magyarázza, hogy a kommunista rezsim alatti manifeszt, azaz szándékolt szekularizációs folyamat következtében végbement differenciálódáson és modernizáción átesett társadalomban miként szűkült be a vallás hatása a társadalomra, illetve hogy a rendszerváltás után miként változott és hogyan írható le a vallás és a társadalom viszonya.

Kiemelendő, hogy a manifeszt és a kevésbé tetten érhető, de a társadalom szövetében bekövetkező mély, strukturális változások gyökerénél, amelyek következtében a társadalmi létnek alig maradt olyan szegmense, amelyben ne valósult volna meg valamilyen mértékű egyházi jelenlét, az egyház (értsd: ortodox) és az állam rendszerváltás utáni viszonyában beálló radikális fordulat, szoros összefonódás áll.

Az ortodox egyház és a román állam kapcsolatának történelmi változásai alfejezet mutatja be az ortodox egyház

és a román állam kapcsolatának időbeli változásait, a fejedelemségek egyesülésétől a két világháború közötti időszakon és a kommunista rezsim vallásra gyakorolt hatásán keresztül a rendszerváltás utánig. A magyar felekezetek szempontjából e viszony változásai nagy jelentőséggel bírnak, hiszen az első világháború után a többségi felekezet állammal való kapcsolatából származó előnyök és hátrányok egyaránt befolyással voltak működésükre, úgy is fogalmazhatunk, hogy járulékos haszonélvezői a kialakult új együttműködésnek. Összegezve: Az ortodox egyház a román fejedelemségek egyesülése után a román nemzetépítés fontos eszközévé vált. Az összefonódás hatásal van az egyházi (értsd: ortodox és – a második világháború után – görögkatolikus) intézményrendszerre: az impériumváltás után, 1923-ban domináns egyházzá nyilvánított ortodox és kiemelt státuszúvá avanszált görögkatolikus egyház és az állami apparátus viszonya megerősödik. Érdekes és sokatmondó mutatója az egyház és az állam (vallás és politikai alrendszer) összefonódásának, hogy 1922–1937 között a szenátusi tagok között a lelkészek aránya 22,6%, illetve a kultuszminisztérium vezetése a második világháború előtt és alatt közvetlenül az egyházi előljárók kezében összpontosul.

A két világháború között az egyház jelen van a szociális szférában, egyesületek és alapítványok révén. E tevékenység főként Erdélyben és a ki-

sebbségi (magyar) egyházak keretében valósul meg. Hasonló a helyzet az oktatás tekintetében is: a felekezeti oktatási intézmények létrehozása és fenntartása szintén a kisebbségi felekezetekre jellemző tevékenység. Az ortodox egyház minden intézményét – így lelkészképző intézményt is – az állam tartja fent. A kulturális élet szervezése/befolyásolása tekintetében azonban nemcsak a kisebbségi magyar egyházakra, hanem az ortodoxiára is jelentős szerep hárul (lásd: a kor – román – kulturális-szellemi, majd politikai tömegmozgalmi az ortodox vallási hagyományokra támaszkodnak, esetenként jelentős egyházi támogatottsággal bírnak).

A kommunizmus nyíltan vallásellenes időszakában hozott intézkedések a manifeszt szekularizáció fogalmával írhatóak le. Az 1948-as vallási törvény felszámolja a görögkatolikus egyházat és betiltja az összes civil szervezetet, felszámolja továbbá a felekezeti iskolákat, a közoktatásból eltávolítja a vallás-oktatást. Végbemegy az egyház teljes mértékű kiszorítása a közéletből, a rituális alkalmak idejének korlátozása, az egyházi kommunikáció tartalmának ellenőrzése. Ezen időszak érdekessége, hogy mindezek ellenére az öreg kontinens e térsége kiemelkedően vallásos maradt. E sajátosság fennmaradásához jelentősen hozzájárulhatott, hogy az egyház (értsd: ortodox) és az állam szétválasztására semmilyen jogi intézkedés nem született, az ortodox

egyház gyakorlatilag az államigazgatás egyik területévé vált, amelyet az állam tartott fenn, és viszonylag közvetlenül irányított.

A kommunista rezsim bukása után az azt megelőző korszakra jellemző visszarendeződés valósul meg. Az egyház és a politika összefonódásának manifeszt jele a Vallásügyi Államtitkárság létrehozása. Ebben az időszakban a civil szférában való intézményépítés elsősorban a kisebbségi egyházakra, míg a közintézmények belakása főként a többségi egyházra jellemző.

A fejezetet lezáró *Vallási fellendülés és demodernizációs törekvések. A szimbolikus szakralizációtól a funkcionális dedifferenciálódásig* című alfejezet kitér a vallási alrendszernek a politikai, oktatási és szociális alrendszerekkel való kapcsolatának értelmezésére és következtetések levonására.

A kommunista rezsim négy évtizede alatt végbement egy modernizációs folyamat is, amelynek következtében az egyes alrendszerek, a vallástól való függetlenedésük mellett, nagy fokú professzionalizálódási folyamaton is átestek. Az új kontextusban a vallási alrendszer interakciója ezen alrendszerekkel éppen ezért esetenként konfliktust generált. A szerző több példát felhoz erre: egyik nagy médiavisszhangot is kapott ilyen vita a természet-tudományos és vallásos világnépek ütköztetése a biológia-tankönyvek esetében (teremtés vs. evolúciós fejlődés – tudományos alrendszer), de ilyennek

tekinthető a vallási aktusok megjelenése az egészségügyi közintézményekben (szentélyen kívülre kihangosított liturgia – szociális és egészségügyi alrendszer) vagy állásfoglalás és véleményformáló szerep szakpolitikai kérdésekben (család alkotmányos definíciója – politikai alrendszer).

A viszony értelmezésében arra jut a szerző, hogy a végbemenő deszakralizáció igencsak eltérő mértékű. A viszonyt a szimbolikus szakralizáció és funkcionális dedifferenciálódás közötti skálán lehet leírni. A skála egyik végét megjelenítő, a szakralizáció tartományához tartoznak azok az esetek, amikor a szakralizációs folyamat elsősorban a szimbolikus szinten jelenik meg (pl. a klérus részvétele az iskolai tanévnyitón), az utóbbihoz pedig azon esetek, amikor a vallási megközelítés megkérdőjelezi az egyes alrendszerek sajátos (tudományos) racionalitása alapján felépített ismereteket (teremtés–evolúció), tehát egy nyílt demodernizációs törekvésnek lehetünk tanúi.

A *Magyar egyházak Romániában. Intézményrendszer és társadalmi szerepvállalás* című fejezet az erdélyi magyar kisebbségi lét és önrendelkezés – a kötetben is – egyik legfontosabbnak nyilvánított pillérének, a magyar egyházak és az egyházi intézményrendszer bemutatására vállalkozik.

Az első, *Egyházak és egyházi intézményrendszerek* alfejezet a magyar, ún. történelmi egyházak, illetve más felekezet magyar ajkú lakosságának sta-

tisztikai adatait (a 2011. évi népszámlálási adatok alapján) és egyházszervezeti felosztását ismerteti. A szerző itt a közbeszédben gyakori megnevezést (történelmi egyházak) a református, római katolikus, unitárius és lutheránus-evangélikus egyházak esetében használja anélkül, hogy definiálná a besorolás ismérveit. Később, az ötödik fejezetben az ortodox egyházat is ilyennek minősíti. A magyarországi (az egyházak jogi helyzetére reflektáló) politikai diskurzusból meghonosodott fogalomhasználat – széles körű elterjedtsége ellenére – nem túlságosan szerencsés a hozzá rendelt jelentéstartalom miatt. A romániai kontextus esetében inkább az elismert felekezetek megnevezés használata lenne javallott.

Az alfejezet a három nagyobb létszámú felekezet missziós (egyház-társadalmi, nőszövetségi és ifjúsági csoportok), oktatási és szociális intézményeit veszi számba.

A leíró részek utáni *Az egyházak és a kisebbségi társadalomépítés* alfejezet az erdélyi magyar egyházak intézményrendszerének az erdélyi magyar intézményrendszeren belüli meghatározására vállalkozik. A tágabb intézményrendszer elemzését egy olyan intézménymodellben helyezi el, amelyben a közintézményekből, civil és gazdasági szervezetekből álló kisebbségi intézményrendszeren belül az ellátott társadalmi funkciók alapján nyolc társadalmi alrendszert (politikai, közigazgatási, oktatási és kutatási, val-

lási, szociális, média, kulturális, sport és szabadidő) különböztet meg.

A fenti intézménymodellben bemutatott vallási intézményrendszer mélyen integrált és kiemelt jelentőséggel bír. Ennek több oka van: 1. Súlyát egyfelől az egyházi intézményrendszer kiterjedtsége képezi: szinte maradéktalanul valósítja meg a magyar népesség területi lefedését, formális integrálását (csupán a három nagyobbik egyház – a római katolikus, református és unitárius – a magyar népesség 90%-át éri el) képezi. Ez a területi értelemben vett kiterjedtség kiemelten felértékelődik a kistelepüléseken, ahol igen gyakran az egyház az egyetlen jelen levő intézmény. 2. Az egyházak szervezeti struktúrája a közigazgatási rendszernél is mélyebben hatol a településrendszerbe, a legkisebb településeken helyenként át is veszik a társadalomszervező szerepeket. Lokális, integráló szerepük sok esetben kiegészül olyan további, a nonprofit szektorban létrehozott intézményekkel, amelyek egy-egy helyi közösség kisebb egységeit külön is integrálják. 3. Az egyházak sajátos jogi státusukból fakadóan nagy fokú autonómiával rendelkeznek, amely széles körű mozgásteret biztosít számukra. (Intézményileg leginkább a közszféra és a civil szféra közé helyezhetőek el. Állam által elismert és jelentős állami támogatásban részesülő, de nem állami intézmények, ugyanakkor nem civil szervezetek). 4. Integráló és közösség-szervező funkciójukon túl az erdélyi

lyi magyar intézményrendszer számos alterületének kiépülésében és megmaradásában is jelentős szerepük van. A vallási alrendszer szorosan összefonódik az oktatás, a szociális gondoskodás, a kultúra és sport alrendszereivel. Pl. az egyházak a román állami intézmények magyar intézményként való működését valósítják meg (egyházi iskolák), egyes közszolgáltatások biztosítására magyar intézményeket hoznak létre és tartanak fenn (szociális szféra), számos magyar intézmény fenntartására szánt magyar állami finanszírozás közvetítésében vállalnak szerepet adományszervezőként és finanszírozóként is működve.

Egy ún. „kisebbségi államapparátus” helyett egy olyan intézményrendszer mutatkozik meg, amelyet nagymértékben a történelmi egyházak tartanak fenn. Az egyes alrendszerekkel való interakciójuk eltérő: alapvetően nem lépnek túl a finanszírozói szerepen, a szociális és oktatási szférán túl főként szimbolikus a jelenlétük.

A fent bemutatott elemzésből az erdélyi magyar egyházak szerepének a kisebbségi intézményrendszer fenntartásában való súlyára nézve igencsak fontos következtetések vonhatók le. E fejezet igazolja a kötet címválasztását is: *Nekünk csak ez van.*

A fejezet két mellékletet is tartalmaz. Az első az erdélyi katolikus szerzetesrendeket és lelkiségi mozgalmakat sorolja fel, a második a romániai magyar egyházak oktatási intézmé-

nyeit. A szerző megjegyzi, hogy nem a teljesség igényével teszi ezt, ami tetten érhető néhány közelmúltban beindított unitárius oktatási intézmény esetében is (mivel nincsenek felsorolva a kolozsvári és székelykeresztúri unitárius bölcsődék stb.).

A *Vallás és vallásosság az erdélyi magyarok körében* című harmadik fejezet első része a vallásosság változásának mérésére használt szociológiai elméleti eszköztárat és a vallásosság mérésének technikáit ismerteti, külön kitérve azokra a sajátos közép-kelet-európai gazdasági-társadalmi tényezőkre, amelyek a térség társadalmainak vallásosságát alakították (1. a politikai rendszer [represszív] kontrollja, 2. a modernizáció mértéke, 3. a népesség felekezeti hovatartozása és 4. a vallás és nemzeti identitás kapcsolata).

Romániában az államszocializmus korszaka alatt a valláspolitikai restriktív jellege korszakonként eltérő volt, de a korszak végére – a térség más országaihoz viszonyítva – viszonylag nyitottá, elnézőbbé vált. Ennek egyik oka az ortodox egyház és az állam közötti együttműködésben keresendő, amely a rendszerváltás után szoros formális viszonyra átalakulva, gyakorlatilag monopolhelyzetből diktálta egy általánosan kötelező, államilag is támogatott vallási szocializációs rendszer létrehozását. A szocialista modernizáció megkésett volta miatt a rendszerváltás idején az ország lakosságának fele még mindig falun élt, egyhar-

mad az agrárszektorban dolgozott, az iparban dolgozók nagy része naponta ingázott faluról. Tehát a lakosság jelentős része mindennapjait egy viszonylag hagyományos, elsősorban az egyház köré szerveződő közösségben élte. A nők munkaerőpiaci részvétele igen alacsony maradt, emellett a felsőfokú végzettségűek aránya európai viszonylatban alacsony volt. A vallási és nemzeti identitás kapcsolata Romániában kiemelkedően erős (lásd korábbi fejezetek). Mindezek magyarázhatják azt, hogy Románia a világ egyik legvallásosabb országaként jelenik meg. Ezen belül a magyarok vallásossága kiemelkedően magas.

A romániai társadalom esetében a rendszerváltás utáni első évtizedben jelentős növekedés, revitalizáció érhető tetten a vallásosság mértékében. Erre vonatkozóan nem állnak rendelkezésre a magyar népességre külön értelmezhető adatok, de több okból is arra lehet következtetni, hogy a többségi társadalommal azonos módon történt a vallásosság alakulása. Ezt követően stagnáló pályára áll a vallásosság, majd enyhe csökkenés mutatkozik. A szerző három kutatás statisztikai eredményeire (Európai értékrendkutatás [2008, 2018–2019], Kárpát Panel 2010, Életünk fordulópontjai 2009) építve fogalmazza meg megállapításait, összehasonlítva a magyarországi, romániai (ezen belül a romániai magyar) lakosok vallásosságára vonatkozó adatokat. Fontos adalék, hogy a vallásos-

ság magas mértékét az egyházak által nyilvántartott adatok nem feltétlenül igazolják. A szerző által hivatkozott református egyházi adatokat az unitárius adatok is alátámasztják: az egyház által számon tartott templomlátogatósi arány és a mért értékek között jelentős eltérés van, az utóbbiak javára.

A romániai magyarok vallásosságát a strukturális tényezők mellett (vallásosságuk a romániai általános társadalmi-gazdasági kontextusban értelmezendő) olyan kulturális tényezők is befolyásolják, amelyek a kisebbségi lakosságot a magyar kultúrával kötik össze. Az elemzés egyik lényegi következtetése, hogy az erdélyi magyar népesség vallásosságára lényegesen erősebb befolyással van a romániai társadalmi kontextus. Az erdélyi magyarok vallásossága a román többségéhez hasonló, sőt annak mértékét meg is haladja. Ez több okra vezethető vissza: 1. a vallás nemzeti identitást erősítő és 2. társadalmi integratív funkciója, 3. illetve a vallás és az egyházak ezekből következő társadalmi felértékelődése.

Az erdélyi társadalomban viszonylag magas fokú vallási individualizáció érhető tetten, annak ellenére, hogy az erdélyi vallásosság erősen egyházas. Ugyanakkor erdélyi sajátosság, hogy míg a vallási individualizáció a szekularizálódott társadalmakban együtt jár az egyházas vallásosság és az egyházakhoz való kötődés gyengülésével, az erdélyi magyarok eseté-

ben nem az egyházak által képviselt vallásosság elutasításának eredményeként jelenik meg, és egyaránt érinti az egyházián vallásosak, illetve a nem egyházián vallásosak körét.

A település, nem és korosztály szerinti változók hatásának vizsgálata a vallásosságra nem hoz meglepetést: amint várható, a falvak és kistelepülések lakói vallásosabbak a nagyvárosok lakóinál, a szórványvidéken élők vallásosabbak, mint a tömbben élők; a vallásosság tekintetében a serdülőkor utáni csökkenő tendencia 25 éves korban éri el a legalacsonyabb fokát, ezt követően azonban fokozatosan növekedik; a vallásosság és iskolai végzettség tekintetében is az iskolai végzettség növekedésével csökken az egyén vallásossága.

A foglalkozási státusz és vallásosság közötti kapcsolat is forгатókönyv szerinti, azaz a legmagasabb státuszú csoportok kevésbé vallásosak, mint az alacsonyabb státuszúak. Eltérés annyiban van, hogy ezzel szemben Erdélyben a legalacsonyabb státuszúak, a viszonylag alacsony iskolázottságúak képezik a legkevésbé vallásos csoportot.

A *Neoprotestáns kisegyházak Erdélyben* című negyedik fejezet igen érdekes, informatív anyagot tartalmaz a romániai neoprotestáns kisegyházakról, áttekinti az elmúlt száz év folyamatait. A Románia lakosságának mintegy 4%-át kitevő baptista, adventista, pünkösdi egyházak, valamint Je-

hova tanúi és más kisebb, a köznyelvben szektaként címkézett, általában negatív megítélésű, vallási és társadalmi értelemben deviánsnak ítélt közösségek vallásosságának kutatása érdekes és nem eléggé lefedett terület.

Az első alfejezet a vallási csoportok szervezeti és vallási identitásának jellemzőit ismerteti, bemutatva a szekták keletkezésének és megerősödésének több hullámát és főbb ideológiai trendjeit, illetve szervezeti dinamikájának alakulását a 17. századtól napjainkig.

A második alfejezet az erdélyi neoprotestáns kisegyházak kialakulásának rövid történetéről számol be. A különböző neoprotestáns kisegyházak Magyarországon és Erdélyben a 19. század közepén jelennek meg. Elsőként a nazarénusok és baptisták, majd a század vége felé az adventisták, illetve a múlt század elején a keresztény testvérközösségek. Az első generációs közösségek törvényen kívül működnek. Az impériumváltás időszaka nem kedvez a neoprotestáns közösségek fejlődésének, pl. az elismert felekezeti státuszt elnyert baptisták az új politikai berendezkedés alatt elveszítik addigi státuszukat 1928-ig. A szektaként definiált, nem bevett felekezeteket az 1925-ben kiadott minisztériumi rendelet besorolja 1. megengedett (baptisták, hetednapos adventisták, óhitű ortodoxok), 2. tiltott (nazarénusok, Jehova tanúi, reformativisták, inocephentisták) kategóriákba. A királyi diktatúra

idején elrendelik ezek felosztását s javaik elkobzását, néhányan deportálás áldozatává is válnak.

A kommunista rezsim kezdeti, látszólag megengedő, azonban de facto represszív politikája nem segítette elő ezen közösségek fejlődését, mennyi adminisztratív és más jellegű akadályt gördít útjukba. Mindezek ellenére a baptisták aránya 40%-kal, az evangéliumi keresztényeké 70%-kal növekedett, az adventisták száma megduplázódott ezen időszakban. A legjelentősebb növekedést a pünkösdi közösség produkálta, mely 1992-ig a négyeszeresére növekedett.

A rendszerváltás után, az 1989–1994 közötti időszakban csúcsra hág a főként kívülről érkező missziós jellegű tevékenység és az ezzel együtt járó számbeli növekedés. Azonban ezen időszak után stagnálás, majd csökkenés áll be, ami részint missziós lendületük csökkenésével, a nemzetközi migrációval (e kisegyházak tagjai átlagon felül reprezentáltak e népességben, nem egy esetben egyházaik nemzetközi kapcsolatait is kihasználva alakítottak ki migrációs stratégiákat és csatornákat), illetve a történelmi egyházak megerősödésével (iskolai vallás-oktatás) hozható kapcsolatba. Egyedül a pünkösdi egyház tud növekedést felmutatni.

A további alfejezetek a különböző kisegyházak kialakulását, jellemzőik bemutatását, illetve a jelenség szociológiai eszközökkel való magyarázatát

tartalmazzák. A harmadik alfejezet a mezőfelei hetednapos adventista közösség kialakulásán keresztül a vallási konverziót befolyásoló tényezőket vizsgálja (társadalmi krízisek, relatív deprivált helyzet). A negyedik alfejezet napjaink egyik legdinamikusabb vallási mozgalmá, a pünkösdzizmus globális kialakulását, elterjedését és jellemzőit, illetve a pünkösdzizmus romániai meghonosodását és fejlődését foglalja össze. Az ötödik alfejezet a pünkösdzizmus magyarhermányi romák közösségi életére gyakorolt hatását vizsgálja, különös hangsúlyt fordítva társadalmi integráló szerepére. A tanulságok levonása – unitárius vonatkozásban – olyan szempontból is érdekes, hogy elméleti keretet nyújt pl. a bölönpataki romák vallási-etnikai-társadalmi jellemzőinek értelmezéséhez, de általában az unitárius és roma közösségek együttélésében mutatkozó sajátosságok, nehézségek megértéséhez.

Az utolsó alfejezet a székelyhídi romák vallási életének résztvevő megfigyelésen alapuló esettanulmányon keresztül bemutatása révén ismerteti a neoprotesztáns kisegyházak vallási életének jellemzőit és a vallások társadalmi integrációs szerepét.

A Megújulási mozgalmak az erdélyi történelmi egyházakban című utolsó fejezet egyrészt a témára vonatkozó elméleti felvetéseket taglalja, úgymint vallási változás és reformmozgalmak, vallási közösségek dinamikája. Ezt kö-

vetőn három reformmozgalom, a román ortodox egyházon belüli Oastea Domnului, a római katolikus karizmatikus mozgalom és a református CE-mozgalom ismertetésére vállalkozik. A mozgalmak kialakulását, szervezeti felépítését és működését, tevékenységük, vallásosságuk sajátosságait és egyházukkal való viszonyukat mutatja be egy-egy esettanulmány erejéig.

A bemutatás hiánypótló, hiszen annak ellenére, hogy a vallási változás a társadalomtudományos kutatás népszerű témája, ez általában az új vallási jelenségekre vonatkozik, és az egyháztól távol kerülő népesség vallásosságát mutatja be. Az egyházi megújulási mozgalmak (amelyek az előbbihez hasonló nagyságú populációt érnek el) szintén a vallási változás hordozói, azonban e változások az egyházakon belüli, vallásilag erőteljesen szocializált egyháztagok esetében ragadhatók meg.

A szerző a három mozgalom összehasonlítása révén felvázolja a mozgalmak szervezeti aspektusait, a tanakra jellemző ismérveket, vallásgyakorlási sajátosságait, jellemző tevékenységeiket, egyházzal való kap-

csolatukat, illetve a változások irányvonalait és értékvonatkozásait.

A Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kiadásában megjelent kötet bevezetésként tekinthető az erdélyi magyar vallásosság társadalomtudományos megismeréséhez. A könyv egymáshoz lazán kapcsolódó fejezetei az erdélyi magyar egyházi intézményrendszer és vallásosság egy-egy téma, jelenség szerinti kifejtését valósítja meg. Azon túl, hogy összefoglalja az erdélyi valláskutatás legfontosabb témáit, szociológiai szempontok szerint elemzi és értelmezi az erdélyi magyar vallásosságot, és jó kiindulópontokat nyújt a további társadalomtudományi vizsgálatokhoz, a benne foglaltak felettébb hasznos információkat tartalmaznak az egyházi vezetők számára is (egyes részek következtetései határozottan jó támpontot nyújthatnak pl. különböző egyházi területek stratégiáinak kidolgozásához; némely témának pedig a lelkész-képző intézetek tananyagában lenne a helye). De bizalommal ajánlom a téma iránt „laikus” érdeklődőnek is a kötetet, mint amolyan olvasókönyvet az erdélyi magyar vallásosságról.

Bálint Róbert Zoltán